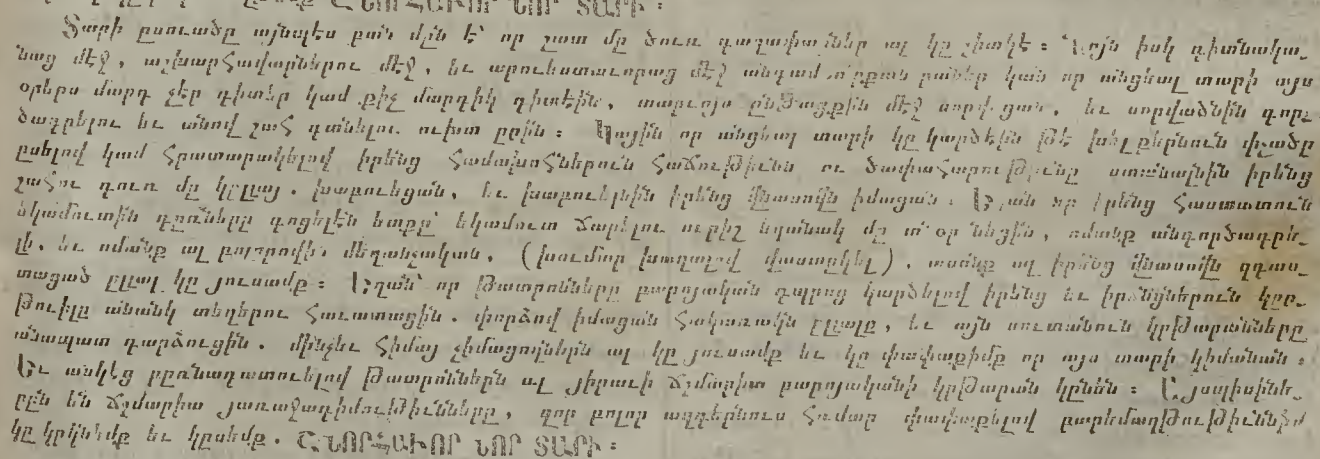

ԵՍՏՈՒԼՈՒ ԵՒ ՄԵՐԴ

Լուի Ալէօյի անուն հանձարեզ մատենագիրը տեսնում մերոյ պատմութիւնը աւետարանիչներէն՝ եւ խորհրդածութիւններուն շատը եկեղեցւոյ անուանի վարդապետներէն առնելով՝ բաւական ընդարձակութեամբ գիրք մը շինած է, որուն առաջին գլուխն է հոս թարգմանելիքնիս : Բայց համառօտ մէկ նախաշաւիղ տեղեկութիւն մը դնելը հարկ կը համարիմք :

Որնանի գիրքը շատ մը իմաստուն եւ կրօնասէր անձանց առիթ տուաւ ձեռքերնին գրիչ առնելու, եւ անոր մոլար դրութիւնը՝ որ անոր հետ այժմեան փիլիսոփայ անունով պարծողները բռնած են, հերքելու : Եստեղ կարգը մտաւ այս հեղինակս ալ, սակայն խորհելով որ Որնան մէկ սուտ եւ շինծու պատմութիւն մը չինած է ահաւն մերոյ վրայ, եւ սուտ մը հերքելու աղէկ ծամբայ է ճշմարիտն առաջ բերելը, վիճարանական սճը մէկ զի ձգելով պարզապէս տեսնում մերոյ պատմութիւնը գրելու ձեռնամուխ եղաւ, բայց քրիստոնէութեան դէմ ելելիք առաքելութիւններն ալ բոլորովին առանց պատասխանելոյ չձգելու համար՝ պատմութիւնն սկսելէն առաջ՝ 25 երես յառաջաբանութիւն դնելէն ետքը՝ որով գրքին նպատակը եւ կարգը կիմացընէ եւ ընդհանուր տեղեկութիւններ կուտան սուրբ Էւտարաններուն պատմած ճշմարտութեանցը վրայ, երեք չրլուի բան ալ կը դնէ իրրեւ նախաշաւիղ եւ գուռ մը՝ բուն պատմութեան մէջ մըտնելու համար : Առաջին գլուխն է՝ Բոստանք եւ ճարտարագիտութիւնը, որ հոս պիտի թարգմանեմք : Երկրորդին խորագիրն է՝ Նախաւն ընդհանուր : որուն մէջ կը ցուցընէ թէ Քրիստոսէ առաջ եւ անոր աշխարհ գալու ժամանակները աշխարհս ի՞նչ վիճակի մէջ էր կրօնից եւ բարոյականի կողմանէ : Երրորդ անոնց ըսածը կը հերքէ, որ կը կարծեն թէ մարդիկ գիտութեանց եւ բարոյական ուսմանց մէջ բաւական յառաջադիմութիւն ըրած ըլլալով ժամանակն եկած էր կատարելագոյն բարոյական մը ուսանելու : որ՝ որ դիւրաւ ընդունեցին : Երկրորդին ալ ժամանակի պատմիչներուն եւ փիլիսոփայներուն վկայութեամբ կը ցուցընէ՝ որ ամէն ժամանակէն առելէ այն ստիւնը կրօնական ամէն ճշմարտութիւնները երկրայութեան տակ՝ եւ բարոյականները խառնակութեան եւ անստուգութեան մէջ ձգեցին : ուստի մարդը բարոյական եւ ճշմարիտ կրօնք բարոյելու բնաւ ժամանակը չէր : եւ անանկ ասին մը քրիստոնէութիւնը տարածուեցաւ նէ՝ Բոստանք մատը չեղած չէր ըլլար : Երրորդին խորագիր-

ըն է՝ ճարտարագիտութիւն : որուն մէջ կը ցուցընէ որ աւետարանին մէջ պատմութեանը ամէն ալ հին տեսնէն մարգարէները գուշակած էին :

Ես վերջէն երկու գլուխներուն պարունակած նիւթս վրայ Երեւելիս մէջ տեղ տեղ խօսած եմք, եւ ասկէց ետքն ալ խօսելու կարգը դայ նէ դարձեալ կը խօսիմք : Հիմայ միայն առաջին զլուխը կը թարգմանեմք : որուն նիւթը լոկ փիլիսոփայական ըլլալով կը հասկըցուի որ քրիստոնէութիւնը փիլիսոփայութեան հակառակ գրօշակ չկրէր, եւ մարդոյս խելքին վրայ չբռնանար, ինչպէս որ Լուրպայի իմաստականներուն խաբուելով մեր իմաստականներէն ալ բոլորներ եւ գրողներ եղան : Իսկ հիմայ Լուի Ալէօյի օրին ըսածներուն :

« Էւտարանին մէջ երկու անձ կայ : Բոստանք եւ մարդ, եւ մարդուն բռնած տեղը Բոստանք բռնածէն վար չմնար : Մարդուն համար է որ Բոստանք երկինքէն կիջնայ : անոր համար է որ անեղ ոգին մարմնոյ ծանրութիւն կը զգենու, անպարագրելին այն տեղ բանտին մէջ կը պարունակի : ամենակալողը անոր տկարութիւնները իր վրան կընդունի : անոր համար նոյն իսկ սրբութիւնը՝ մեղաց անարգութիւնը կընդունի : անոր համար անմահը մահ կը ճաշակէ : այն ալ՝ խաչի մահ : Ես չհասկըցուելիք սիրոյ առաքիայն մարդն է : Ինչ մը ետքը նայուածքնիս առ Բոստանք պիտի դարձնեմք : բայց մարդը ի՞նչ է :

« Երբ գիտութեան հարցընեմք նէ՝ մարդս զատուած հնարոյ մէկ կենդանի մըն է եղեր : « Մարդս, անասուններէն զատուածին պէս կրօնքի տէր եղաւ, կըսեն : Ես որպէս թէ գիտական զոռացուածքը՝ Հիսուսի Քրիստոսի հաւատքը կործանելու համար վերջին օրերս յօրինուած գրքի մը հիմնական գաղափարն է : եւ այս ալ՝ ապահով եղանակ մըն է կրօնքն ու բանականութիւնը մէկէն կործանելու, եւ մարդս առաջուց ի՞նչ եղած կը կարծեն նէ՝ իրօք նոյնէն ընելու :

« Գիտութիւնը խաբուած է : Մարդն ամէն տեսն անբան կենդանիներէն տարբեր է, եւ կրօնքի տէր ըլլալու համար աշխատութիւն քաշած չէ : Բնական առաջ զինքն ստեղծող Բոստանք ճանչցաւ : որով սկիզբէն կրօնքի տէր եղաւ : Ուստի առելի ճշգրտութեամբ խօսիլ կըլլար թէ որ բուհեր, մարդը կրօնքի տէր ըլլալէն դադրած ատենը անասունէն կատարեալ տարբերութիւն մը չունենար : Բոստանքային բաները չորոշելը՝ շնչաւոր կենդանի եղող մարդուն որոշիչ հանգամանքն է :

« Բայց բնապէս կրօնքի տէր ըլլալու այս վսեմ որպիսութիւնը մարդս մեզի ըստ բաւականին չճանչ-

ցընելու Ինչո՞ւ համար մարդս կրօնք ունի։ Ի՞նչպէս պէտք է որ կրօնք ունենայ։ Աստուծոյ համար ի՞նչ գիտէ ընտպէս։ Ա՛ն աւանդ լծէ՛ ինքն իրեն համար ի՞նչ գիտէ։ Ի՛նչ որ իր վրայ եւ ուրիշներուն վրայ ասոնց համար գիտէ նէ՛ ուրիշ բան չէ՛, բայց եթէ մոռնա՞նք որ խաւար՝ երկրայութեան եւ ամօթոյ եւ յուսահատութեան ենթակայ։ Տարածութեան անդունդին մէջ գո՛նէ մէկ շամանկալ մի կայ մի։ Պո՛նէ իր էութիւնը կատարելապէս գիտէ՞ արդեօք։ Ի՛նչ սակայն իր մեծութիւնը կը հասկընայ, եւ այս հասկըցողութիւնը ճիշդ է, բայց իր Ֆեօթեան զբաղումը որիկէ՞ կաննէ։

„Անհատ մարդը գիտէ լծէ՛ ո՞ր օր կենաց վայելքի մէջ մտաւ, բայց ճշմարտապէս ապրելու լսկըսած ժամանակն ալ գիտէ՞ արդեօք։ Ի՛նչ այս գիտէ՛ եւ ո՛չ մեռնելու ժամանակը. եւ ո՞ր վայրկեանին ապրիլ սկսիլը չգիտցած կը մեռնի։ Ծննդեան եւ մահուան երկու կէտերուն միջոցը, այն կարծ ժամանակին մէջ շատ անբաժնի ծնած է, շատ եւ իրարմէ խիստ տարբեր կիսանք վարած է. եւ ինքն իրեն կը հարցընէ լծէ՛ եղած է երբէք։

„Կը քալէ. կը խօսի. կը խորհի. եւ աշխարհի մէջ գործողութիւն մը ունի։ Սակայն կը մեռնի. այն ալ շատ անգամ եւ շատ տեսակ մահուամբ. ինքն ալ ասիկայ շատ աղէկ կիմանայ. այն ալ կիմանայ որ պիտի չմեռնի։

Երբեք

ՄԱՀՈՒԱՆ ՊԱՏԻԺ

Ժամանակէ մը ՚ի վեր մահուան պատիժը՝ արիւնահեղ չարագործներուն համար անգամ, վերցըն՛լ կուգնէ քանի մի գաղղկացի գիտուններ. եւ իրենց կողմը մէկ քանի ալ օրագիրներ ունին, որոնք այս մօտերս խնդրոյս վրայ նորէն սկսած են խօսելու։ Ասոնց մէկին վրայ հետեւեալ յօդուածը կը գտնեմք Լը մոնա լրագրին մէջ։

„Օքսֆորտի նախնաւոր օրագիրը (Ֆուլիսի 28 թերթին մէջ)՝ մահուան պատժոյ գէմ յօդուած մը կը հրատարակէ։ Ա՛նք անոր հակառակ կարծիքն որ կը պնդէինք՝ սխալած ըլլալուն համոզուելու փափաքով մեծ ուշադրութեամբ կարդացինք։ Խօսքը աշխարհաւարական դրութեան վրայ չէ՛, ընկերական խնդիր մըն է, եւ սա խօսքիս կուգայ, “մահուան պատժոյն վնասը օգուտէն շատ է արդեօք”։

„Կառափման տեղերուն բաց կամ գոյ մնալը անոր պատասխանունը կը նայի։ Բայց Օքսֆորտը այս

պատասխանը չտար։ Փիլիսոփայական խորհրդածութիւններու մէջ կը նետուի, որոնք յաւիտենական պատիժն ուրանալու կառաջնորդեն. չեն իմանար որ բարոյական մարդոյս վրայ ներգործելու ամենէն զօրաւոր միջոցը ասով կարեն։ Ա՛րքցո՛ւր մարդոյս սրտէն Աստուծոյ եւ անոր յաւիտենական արդարութեան վախը, անոր կիրքերուն եւ չար յօժարութիւններուն ի՞նչ սանձ պիտի դնես, որուն վրայ չիւրեղայ։ Օքսֆորտի նախնաւոր կրօնէ. “Հիսուս բարի աւազակին եւ շնացեալ կնոջը կը ներէր”։

„Արեմն անոնց փրկուելուն հնարաւորութեանը կը հաւատար։ Այսինքն բառը արտասանուած առանձին պէտք է բացարձակապէս՝ որ վրէժխնդրութեան տեղին ապաշխարութիւնը բըռնէ։ Ա՛նք արեւելի ալ չեն հաւատար, եւ կատարելութեան ենթակայ էակի մը՝ Աստուած ժամանակաւորէն զատ ուրիշ տեսակ պատիժ կուտայ ըսելը մեր “խելքին գէմ՝ կուգայ։ Պո՛նէ որ մէկ մարդ մը կը մեռնէ “ցընես” անոր մէկ ուրիշը մեռցընելուն համար, Աստուծոյ աւելի անգութ ես ուրեմն. Աստուծոյ աւելի անսխալ ես, Աստուծոյ աւելի արդար ես”։

„Օքսֆորտի նախնաւոր այս տեղ հոգւոյ ազատութիւնն ու գինն եղող փրկութիւնը՝ մահուան պատժոյն վերնալուն հետ կը շփոթէ, զոր մարդաստանին նիւթական կենաց ազատութիւնը պիտի անուանեմք։ Ի՛նչո՞ւր գտնիմք սրոյն առաջն երկընցընող թշուառները՝ փրկութենէ զօրեկ չէ՛. ինչպէս որ բարի աւազակն ու շնացեալ կինն ալ չզրկուեցան։ Թող այն ալ անոնց պէս զղջայ եւ խոնարհի. սուրբ անոր համար երկնից բանալին կըլլայ։ Ահա՛ այս է ուղղափառ վարդապետութիւնը։

„Իսկ՝ վրէժխնդիր Աստուծոյ մը գաղափարը խելքիդ գէմ գալը պատճառելով դժոխքն ուրանալը վտանգաւոր ամբարութիւն մըն է ըսելուս ներքէ։ Ասիկայ չէ՛ լծէ՛ միայն աւանգութիւնը եւ հասարակաց հաւատքը եւ աւետարանն ուրանալ է. այլ եւ մոռնալ մըն է որ գուն սահմանաւոր էակ մըն էս. եւ

* Խմբագիրը բերած վկայութիւններուն քով կը գտնէ երկուքին ալ պատասխանը։ Բարի աւազակին քով աւազակ մըն ալ կար՝ որուն չնեքեց. երկուքին տարբերութիւնն էր այն՝ որ մէկը իր յանցանքը խոտովանելով զղջա՛նք եկաւ. միւսը անընդ մնաց։ Ենացեալ կնոջը կրկնէ. բայց այն բարկոծման վտանգը տեսնելով զընացած էր, եւ տէրին մեր ալ նեքելոյն պայման կըղնէ. “Եթէ յայտըմ հետէ մի՛ մեղաներո՞ր կըսէ։ Զղջումը մեղքը կը քաշէ. այս աշխարհի մէջ, եւ յաւիտենական պատիժէն կազմուէ։ Օքսֆորտի բոսձը այս չէ՛. ուստի բերած վկայութիւնը ըսած խօսքին չարամարիք է ճան. Թոք”։

անսահման կարողութեան վրայ դատաստան ընելը քեզի չի յնար: Խեղճըդ մի. բայց ա՛խկա՛, աչքիդ առաջը ծլած ցորենին ինչպէս բլբլին ալ չհասկընար. նոյն իսկ քու կեանքդ՝ խելքիդ անիմանալի պաղանիք մըն է: Չորս կողմդ ինչ որ կ'այնէ՝ խելքիդ հասողութենէն վեր է. եւ դու գոտաուած դատել ելեր ես. ասիկայ՝ ի՞նչ ծագը կը շարժէ: Գո՛տեքին չես հաւատար. ի՛նչ է չհաւատալուդ հիմը: Որովհետեւ խելքդ սխալական եւ տկար է, խելքս չհասնիր ըսելը ասանկ ճանր նիւթոյ մը մէջ խոր չընեն: Հապաթէ որ խաբուած բլբաւ ծէ՛ մտածէ միանգամ որ ասիկայ ինչ հետեւեալ կ'ունենայ. միտակ քնդի համար չէ՛, գրածներդ կ'որդացողներուն համար ալ:

«Արսես. ընկերութիւնը պատժելու իշխանութիւնը ճշդիւ ունենալու համար առաջ պէտք է որ առ իւրաքանչիւր անհատ ունեցած պարտականութիւնը կատարէ: Ըրդ՝ ընկերութեան պարտականութիւնն է ամէն մէկին իր ամէն կարողութեանցը ազատ զարգացումն ապահովելը: Արեւմտեան պէտք է ձրի եւ պարտաւորիչ կրթութիւն, աշխատողներուն ձրի վարձ*»:

«Աստիք խօսք են, միշտ պարապ խօսք: Հիմայ ընկերութիւնը որկէ՞ց կը զլանայ իր օգնութիւնը: Փոխադարձ օգնութեան ընկերութիւններ. նորածին մանկանց պատասխարաններ. մատաղահասակ տղոց ընտելանոցներ, աղքատներու համար ձրի կրթութիւն, հիւանդանոցներ, ծերերու համար անկեղանոցներ, որբանոցներ, հրահանգիչ հոգեւոր խօսակցութիւններ. ծերերուն գործէ քաջուած ժամանակին օգնութեան համար հաստատուած խնայութեան սննդակներ. ահա՛ ասոնք են՝ աղքատ եւ տառապեալ անդամներուն համար ընկերութեան ըրածները: Եւ թէ որ ասոնք չընդունելով միշտ ընկերութեան գէ՛մ ապստամբութեան վիճակի մէջ կ'ապրին նէ՛՝ ընկերութիւնը ի՞նչ յանցանք ունի: Եւ երբ ատեն աւտեն՝ մարդկութեան լոկ արտաքին կերպարանքն ունեցող դժնդակ գաղաններուն գէ՛մ կը խրատանայ եւ օրինաւորապէս զինքը կը պաշտպանէ նէ՛՝ իրաւունք չունի՞ մի: Եղած յառաջագիմութիւնները շտեմնելու զարնելով պատժական օրէնքները դատաստանի տակ

* Ըսել կուզէ՛ որ արուեստագոր եւ աշխատող մարդիկ՝ որ նախնական նիւթ չունին, եւ նոյնը ստանալու համար դրամ չունին, որով անգործ եւ պարապ կենալու կը ստիպուին, կարող ըլլան տառնդ դրամ եւ երաշխաւորութիւն տալու ուզած տեղերին: Ըսել է, առնուլ բայց վճարման ապահովութիւն մը չտալով. այսինքն՝ չվճարելու կերպով առնուլ: Ասիկայ՝ սոսկալիկ մօտ բան է: Ծան. ԹԳ:

ձգելը՝ ժամանակ անցընելուն գէշ տեսակն է. տակէն ահագին փոթորիկներ կ'ելեն:

«Արսես որ կրթութիւնը ըստ կերպարանցութեան քաղաքականացուցիչ զէնք մը ըլլալու է: Այո՛. բայց այս պայմանով, որ պարտաւորիչ չըլլայ. քրիստոնէութեան սերգրանց համաձայն ըլլայ: Սխալըդ թեր որ Լա Ռամբըն անաստուած էր. եւ այս յայտնի ապացոյց մըն է՝ որ եղևնադործութեան առաջն առնելու համար լոկ կրթութիւնը հերիք չէ՛: Խոկ ի՞նչ քաջ, այսինքն՝ առանց շահու փոխատուութիւն, ասիկայ ընկերութեան պարտքը չէ՛: Որովհամարութիւնը կը ընայ ասանկ բան մը հաստատել. ինչո՞ւ չընեն, ի՞նչ արգելք ունի: Սխալը համարելու մեծ միջոցը խօսիլը չէ՛. գործն են: Գաղտնի ընկերութիւններուն բանակը նոր մարդ գրանելով զօրացնելու, եւ գէշ գրքերով ռամբիկն պաղաւտըն աւելու ըստակ կը գրանէ. ինչո՞ւ համար աշխատողաց ձրի վարձի գրամատուն հաստատուելու չըզընեն այն ըստակը:

«Խելքդ գլուխդ ժողովէ՛. ընկերութիւնը ամբաստանելովդ, որպէս թէ աղքատ եւ նեղութեան մէջ եղող անդամները ձգած եւ մոռցած ըլլայ եւ հոգ չընէ, անոր անդամներուն մէկը զարնելով բոլոր ընկերութեան սպառնացող դաշոյնը արդարացուցած կըլլաս կօր: Բայց դիտաւորութիւնդ այն չէ՛. եղևնադործութիւն չես ուղեր. բայց անոր ճարը՝ քու բռնտըած տեղդ չէ՛: Քրիստոնէութիւնը ծագկեցուց. մահուան պատժը կը վերնայ*, Քրիստոնէութիւնը ճաղկեցուց, եւ անձնապահութիւնը որ սաքսափելի աշխատութիւններ կընէ, կը դաղրի: Քրիստոնէութիւնը ծագկեցուց. եւ անկէց ետքը ա՛լ չեն տեսներ վրէժխնդրութեան կամ ատելութեան համար իրենց նմանը սպաննող՝ եւ ետքը սուրը իր անձին գէ՛մ գործածելով իր դիակն ալ թշնամոյն դիակին քով փրձող մարդիկ. որ ասով մարդկային եւ աստուածային արդարութեան գէ՛մ մէկէն կը ժպրհին:

«Երեկ՝ Ան է Ռադ գաւառին փոքր օրագիրը աչքէ անցընելով՝ Ալեքսայի մօտերը գործուած չորս աղէտալի անձնապահութիւն կարգացիք: Ասանկ ընկերութիւն մըն է՝ որուն մէջ սա մտքիս բովանդակուած փիլ. ուփայութիւնդ կը քարոզես: «Ա՛յ բացարձակ բար. մարդ կայ, եւ ո՛չ բացարձակ չար. ընտէ՛ր ինքալ չկայ. այց դատապարտեալ ալ չկայ: Հաւի-

* Բնապէս կրնայ ամէն մարդ հարցնել. քրիստոնէից մէջ մահապարտութեան ցանցանք գործոն չկայ մի: Արսէմք. կայ. բայց միայն անունով քրիստոնէայներուն մէջ, որ քրիստոնէութեան բարոյականը կամ չեն դիտեր, կամ չեն ընդունիր ծան. ԹԳ:

„սենական վերձքն ալ յախտնական պատիժն ալ՝
„միջին դարու բիւրիղիայ երկիրքին հետ մէջ կը
„խաղան „ :

„Եյս աշխարհքէս մահուան պատիժը եւ հան-
դերձեալ աշխարհէն ալ պատժոյ յախտնականութիւ-
նը վերցընելէ դ ետքը՝ մարդասպանութեան արգելք
ըլլալու ի՞նչ կը մնայ : Տէ՛հ՝ Ռէպին վոյս կը վա-
տահի՞ն* „ :

ՍԵՐԸ

Եյս քաղաքս՝ որուն թագուհին Կողմոն իմաս-
տուն թագաւորին տեսութեան եկած էր, երջանիկ
Երարիայի մէջ կիյնայ. որ Ովկիանոսի եզերքն ըլլա-
լով հին ատենը որ Ովկիանոսէն անդին Եմերիկայի
գոյութիւնը հասարակաց ծանօթ չէ՛ր, աշխարհիս
ծայրը կը սեպուէր : Դիողորոս Սիկիւլիացին (Վ. 47)
այսպէս կը ստորագրէ այս քաղաքը : „ Սարա քաղա-
քը լերան մը վրայ է. եւ գաւառին մայրաքաղաքն է :
Թագաւորութիւնը ժառանգական է. թագաւորը
մեծ պատիւ կընդունի ժողովուրդէն. բայց վիճակը
աղէկի ու գէշի խառնաբոլոր մըն է : Երջանիկ կերեւին
անով որ ամէն մարդու կը հրամայեն, եւ իրենց ը-
րածին համար մարդու պատասխանատու չեն : Բայց
թշուառ կը սեպուին անով՝ որ իրենց պալատէն
գուրս չեն կրնար ելլել. հին մէկ պատգամի մը
հրամանին հնազանդելով ժողովուրդը՝ թագաւորը
պալատէն գուրս տեսածնուն պէս կը քարկոծեն :

Եյս ազգը չէ՛ թէ միայն գրաւի արարներէն, այլ
ամէն ազգերէն ալ աւելի հարուստ են, փոխանակու-

թեան եւ առուտորի մէջ ոչինչ բաներու շատ սուղ
գին կը գնեն. եւ միայն արծաթով առուտուր կընեն :
Եւ երկիրնին հեռու ըլլալուն համար աւազակներէն
ազատ ըլլալով*, ոսկի եւ արծաթ դիզած են. մա-
նուանդ Սաբա քաղաքը. որ թագաւորանիստն է :
Երծաթէ եւ ոսկիէ բանդակածոյ անօթներ եւ բա-
ժակներ ունին. անկողիններ եւ եռասանիներ եւ
ուրիշ շատ տան կարասիներ կան արծաթէ : Տու-
ներնին շատ փառաւոր եւ զարդարուն կը նկարագրէ.
եւ կըսէ թէ Սաբացիները դարերէ ՚ի վեր այս եր-
ջանկութիւնս կը վայելեն. որովհետեւ ուրիշներուն
պէս՝ ուրիշի փաստով հարստանալ չունին :

Եյս կողմերս ծովուն գոյնը ճերմակ է՝ կըսէ
նոյն հեղինակը. եւ այսպէս ըլլալուն պատճառը
գիտնալը դժուար է : Եյս տեղի մօտ են Երանէլայ
կղզիները. ուր քաղաքները պարիսպ չունին. անա-
սունները ամէն ալ ճերմակ են. եւ էգ անասուն-
ները եղջիր չունին : Եմէն կողմէն. եւ մանաւանդ
Հնդկաստանի Բոդանա քաղաքէն՝ որն որ Եղէքսանդր
մակեդոնացին շինել տուած է Ինդոս գետին քով,
որ հնդկաց ովկիանոսին մէջ նաւատեղի մը ունե-
նայ, շատ վաճառականներ կուգան** :

Եյս կողմերուս համար մէկ քանի զարմանալի
ընական բաներ կը պատմէ Դիողորոս. որոց մէկն է
այն՝ որ արեւը արշալոյս չունի. մէկէն կը ծագէ. եւ
ասոր ծագած ատենը լուսաւոր սիւնի մը պէս կերեւի.
եւ ինք մինակ իւրեւ լուսաւոր մարմին մը կը տես-
նուի առանց բոլոր երկրիս երեսը լուսաւորելու :
Եյս հաւաստեւելու բան չէ : Դիողորոսի ծանօթա-
րարը Հեօֆըր կը կարծէ թէ հիւսիսային արշալուոյ
համար է հեղինակին խօսածը : Շատ կը յարմարի
ասոր՝ հեղինակին խօսքը, միայն թէ հիւսիսային ար-
շալոյս լուսը Հարմարիւր, հարաւային ըսելու է, բայց
հասարակածին տակը այս երեւոյթը պատահիլն ալ
տարակուսելի է :

* Ծայանի՝ է մեր ընթերցողներուն, որ Գաղղիայի
մեծ յեղափոխութեան ատենը՝ 1793 ին, քրիս-
տոնէութիւնը ջնջելու վճիռ տուին, եւ Քլեմարտ
Աստուծոյ տեղ մարդկային խելքը աստուածացու-
ցին Տէ՛հ՝ Ռէպին անունով, եւ անիկայ հասարակու-
թեան աչքին առաջը ներկայացընելու համար գե-
ղեցկաբեմ բոլ մըն ալ գտան : Կանացի սեռին
կատարելութիւն մըն է համեստութիւնը եւ պար-
կեշտութիւնը՝ զոր հարկաւ կորսընցուցած կըլ-
լայ բոլ մը. եւ ասանկ մէկը մարդկային խելքի
ներկայացուցիչ սահմանելը՝ բանականութիւնը ա-
նարդութեան եւ խայտառակութեան վերջին աս-
տիճանը հասցընել է : Ըսել կըլլայ որ խելքը աս-
տուծոյ հաւասար ընենք ըսողները՝ իր պատիւը
քանի մի դրամ չահելու համար՝ ոտքի տակ առնող
անարգ բոլի մը հաւասարընելէն անձնապահ չկը-
ցան ըլլալ, որով իրենք զիրենք խայտառակեցին :
Ստանկ խելքին, թէ՛ եւ տատուածութիւն (պէ՛հ) ա-
նուն արուի, ինչի՞ն վտանգութիւն կըլլայ :

* Նշանաւոր է Դիողորոսի այս խօսքը : Սաբա
հեռու երկիր մըն է Զուսաստանի նկատմամբ : Ա-
սոր համար ալ աւազակներէ ազահով է եղեր :
Ուրեմն այն ատենը (աւազակ միայն յոյներն են եղեր :

** Դիողորոսի ըսած Բոդանա քաղաքը կարելի է
անուան մօտութիւնով ոմանք Բոդանա քաղաքին
հետ նոյնացընեն, որ Հնդկաստանի մէկ ուրիշ
քաղաք մըն է. չէ՛ թէ Ինդոս՝ այլ Գանգէս գետին
եզերքը շինուած. եւ հին ատենուան Բալիպոթ-
րա քաղաքին տեղը շինուած կը կարծեն ոմանք :
Բոդանա քաղաքին շրջա տեղը յայտնի չէ :

ԻՏԱԼԻԱՅԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տպագրական ազատութիւնը Խաւրիայի մէջ պըտ-
ղարեր եղած է։ Միլան մէկ նոր պարբերական
միւլլիւն սկսեր է (անունը չեմք գիտեր եւ գիտնալ
չեմք ուզեր), բաժանորդ գտնելու համար հանած
յայտարարութեանը մէջ ասոնք գրուած են իբրեւ
լրագրին պարունակելի նիւթերու ցանկ։ «Լ'Ամեն
տեսակ սիրահարական հնարագործութիւններ։ —
«Պայթակղեցուցիչ պատմութիւն ժամանակագրա-
կան։ — Թէադորներու վրայ տեսութիւններ։ —
«Երգիծաբանութիւններ։ — Շաղկրատութիւն-
ներ։ — Պայթակղութիւններ։ — Խառնազանի հար-
ուածներ։ — Սոսկալի եղելութիւններ։» Եւս
պարբերականը կիրակի օրերը կը հրատարակուի,
յայտնի է որ խմբագիրը եւ հրատարակիչը կիրա-
կին սուրբ պահելու աստուածային պատուէրը այս
կերպով կատարելը աւելի իրենց յարմար գտեր
են։ Վիենն ալ շատ աժան է եղեր։

Վերջ մըն ալ տըպուեր է Միլան, Խաւրիայէն.
որուն մէջ խել մը գարշելի եւ գայթակղեցուցիչ
հանօրէնութեան եւ պղծութեան գործեր կը պատ-
մուին, որպէս թէ կուսանաց վանքի մը մէջ եղած.
եւ պատմութեան հաստատութիւն տալու հա-
մար հեղինակն ալ զինքը կուսանաց վանքէ ելած
մարպետ մը կը կնդծէ եւ Քարաչիօլո անուն
կառնէ վրան. ինչպէս որ նոյն նպատակաւ գաղղի-
երէն Ուելիէն անուն գրքին հեղինակը վրան
Եւրայի անուն առած էր, որ ետքը իմացուեցաւ
Փրամաոնոնութեան կարգին արբայներէն մէկն ըլ-
լալը։

Քարաչիօլոյի անունով հրատարակուած Խա-
ւրիայէն գրքին համար կըսեն Խաւրական լրագրինե-
րը, որ հեղինակի սուտ անուն կը կրէ. հեղինակը
կուսանաց վանքերու կանոններուն եւ տրամադ-
րութիւններուն բնաւ տեղեկութիւն չունի. եւ
Բէրլէնէրանց լրագիրը սր այս գիրքը գովողներէն
է, կըսէ որ հեղինակը արուեստակութիւն բա-
նեցընելովը չէ յաջողեր ինք զինքը ծածկելու,
եւ վանքէ բոլորովին օտար անձ մը ըլլալը չի-
մացընելու։

Օր պիտի ըլլայ որ վանական կենաց բամբա-
ւողները՝ կամ աւելի ճիշտ խօսինք, զրպարտիչնե-
րը, իրենց զրպարտութիւններն արգարացընելու
համար ասանկ գրքերը վկայ պիտի բերեն, եւ
պիտի բոնեն, խօսքերնուս ճշմարտութեանը երաշ-
խաւոր է նոյն իսկ Քարաչիօլո տիկինը, որ կու-

սանաց վանքի մէջ սընած է եւայլն։ Ուստի այս
գրքին հեղինակին անունը կնդծ՝ եւ մէջը պատ-
մութեան անվաւեր ըլլալը հիմակուընէ իմացը-
նելնիս օգուտ կը գործէ։

ԴԻՒԵՆԵՐԻ ՄԵՐ

ԲԺՇ ԿՈՒԹԻՒՆ

Նիքօլ Օպրի անուն կին մը՝ որ Ֆրանսայի
Լաոն քաղաքէն Լուի Բարմանդիէ անուն մէկուն
կողակիցն էր Շարլը թէ թագաւորին ժամանակնե-
րը, 1565 ին, դիւահարիցաւ։ Բնական հիւանդու-
թիւն մը կը կարծուէր այս ակտը. ոմանք կըսէին
թէ մեղամաղձութիւն (գարա սէվտա) է. ոմանք՝
թէ ախոնդանստութիւն (աֆագան եէլի) է. շատ
ալ լուսնոտութիւն կը կարծէին. այս ակտերուն ա-
մենուն յատուկ դեղերը 'ի գործ դրին, եւ երբ խեր
մը չտեսան՝ եպիսկոպոսին տարին որ վրան երդմե-
ցաւ՝ լեւան ուղիւ կարգայ, որ դիւահարներուն վրայ
կը կարգացուի, եւ մաշտոցներուն մէջ գրուած ըլլա-
ւով ամէն քրիստոնեայ աղքերն ունին։ Լաոնի ե-
պիսկոպոսն էր Յովհաննէս տը Պուա, որ ցաւադա-
րը առաջ տարին նէ՝ ճիշդ դիւահար ըլլալը իմանա-
լով երդմեցուցութեան աղօթքը ջերմեռանդու-
թեամբ վրան կարգաց։

Քիւր իրեն ընտրած բնակարանէն ելլել չէր ու-
ղեր. ուստի եպիսկոպոսը ըսաւ. որովհետեւ կը
յամառիս եւ չես ելլեր, հիմայ քու տէրդ քեզի կը
ցուցընեմ ես, եւ քեզ ասկէց կը փախցընեմ։ Սա-
տանան կատղելով պատասխանեց. ո՞վ պիտի ցուցը-
նես ինծի ճերմկած Յովհաննէս։ ճերմկած ը-
սելը մօրուքին ճերմկութեանը համար էր. Լապիս-
կոպոսն ըսաւ. քու տէրդ պիտի ցուցընեմ թշուա-
ռական, եւ դուն պիտի ստիպուիս անոր երկրպա-
ղելու։ Քեզի այդպէս խօսիլ ո՞վ սովորեցուց։ Վե-
ւը կըսէ ցաւադարին բերնովը. ես ասանկ ըսել
սովորեցուցի իմ հետեւողներուս։ Եպիսկոպոսը հար-
ցուց. ուրեմն հիմայ ինչո՞ւ կը վախնաս։ Սատանայն
ըսաւ. դուն ամէն բան լըման չես ըսեր կօր. այն
դեղը այս էն է։

Եւս խօսքերս եպիսկոպոսին ու ցաւադար կնոջը
բերնով սատանային հետ եղած ատենը չորս հազա-
րէն աւելի մարդ ներկայ գտնուեցան. եւ այս է բա-
ռերուն սատանային վրայ աղղած ահն ու սարսափը
նոյն իսկ անոր խոստովանելովը լսելով զարմացան։
Եւս է կըսէր. մնացածը չէր կրնար ըսել. որ է

տեառն մերոյ սուրբ հաղորդութեան խորհուրդը սահմանած ժամանակը ըսած այս է մարտին 16, այս է արիւն 16, խօսքերուն կէսը . վասն զի եպիսկոպոսն ալ որ սատանային տէրը դիմացը բերել կոպանար, ըսածը հացի եւ գինեոյ տեսակներու տակ ծածկուած տեառն մերոյ ճշմարիտ եւ կենդանարար մարմինն ու արիւնն էր . ըսել է որ նոյն ինքն մեր փրկիչն էր իր մարմնովը եւ արիւնովը, որուն երկրպագելու պիտի ստիպուէր ստատանայն . Ուստի չսպասեց որ եպիսկոպոսը իր խօսքը կատարէ . ես կերթամ կոր ըսաւ . կինը մէկէն ահաւոր ջղացնցութիւն (սրազմօ) մը բռնեց, որ ութը զօրաւոր մարդիկ չէին կրնար զօպել . բայց քանի մի վայրկեանէն ետքը անցաւ . կինը կատարեալ բժշկեցաւ, վրան բնաւ հիւանդութեան նշան մը, եւ ո՛չ իսկ տկարութիւն կամ թուլութիւն մը ցուցանելով . եւ դիւին վերադարձը խափանելու համար փրկարար եւ կենսագործ սուրբ մարմնոյ եւ արեանն ալ հաղորդեցաւ, տունը դարձաւ :

Այս հրաշքիս յիշատակը անմոռաց մնալու համար ամէն տարի ասոր պատահած օրը Առն քաղաքին մէջ սուրբ հաղորդութիւնը հանդիսաւոր թափփորով կը պարտցընեն կրօն Կոնքօլա Ալօն Բենեդիկտեան կրօնաւորը իրեն էկեղեցական եւ աստուծոյ պատմութեան վեհապետ Առնի գրքին մէջ . որ 1782 ին տպուած է . եւ կերեւի որ այս թափփորը տեւեց մինչեւ 1789, Պաղղայի մեծ յիշատիւթեան ժամանակը, եւ այն ատենը ուրիշ կրօնական հանդէսներուն հետ այս ալ վերցուցին, կրօնից բոլոր յիշատակները վերցընել եւ կրօնքը մոռցընել ուղղորդելը . բայց պատմութիւնը գրեթեբոլորն մէջ մնաց . թարօրը բետր . Տին կըլլար :

Ալօն որ անհաւատներուն ժամանակներ, այս պատմութիւնս համառօտ կանցնի, ժամանակին հզօր մարդոցմէն ակնածութիւն ընելով, ինչպէս կըկարծուի . բայց հաստատելու համար պէտք եղած ապացոյցները ետ չընեն . չորս հոգի կը ցուցընէ որ չորս հազար հոգիի առաջ եղած հրաշքը գրի առած էին : Քրիստափոր տ' Էրիքօր որ իր շինած պատմութիւնը Պրանսայի Շարլը Թաթալարին նուիրեց . եւ ինքը Առնի եկեղեցւոյն աւագերէցն էր : Հովհաննէս Պուլէ, նոյն քաղաքին քահանայներէն մէկը . որ իր գրածը Հռոմայ Կրիստոս Ժ. Գ. հայրապետին նուիրեց : Անտոն տէ Բլանք, Սէն Քէնդէնի եկեղեցիին աւագերէցը, եւ Տիւ Ֆէյ, Առնի քաղաքական ժողովքին նախագահը . որուն գրութիւնը պաշտօնական կըլլայ . բայց տէ Բլանքին գրածին յար եւ նմանն է . Զեօտաբերական քիւսանաբոյնիւն անուն հաւաքման մէջ նոյն իսկ հրաշքին եղած օրուան թուականով (1655, փետր . 8) նամակ մըն ալ կայ, որ

կերեւի թէ Ալօն չէ՝ տեսած, Կոյնպէս չէ տեսած Ռիւրմանի Անտոն եպիսկոպոսին՝ առ Պամբան կալուինականը ազդած պատասխանատուութիւնը, որ աղանդաւորի մը ուղղուած ըլլալուն համար ի հարկէ անհաւատակելի բան մը եղած կը հասկցուի : Վէպքը պատահելէն տասն տարի ետքը . 1575 ին, Պէլճիքայի Ալօն քաղաքի համալաւոր բժշկին մէկը, Կուռէլիոս կէմմա, պատմուածն աղէկ քննելով տպագրութեամբ հրատարակեց : Վիօրիմոն տը Ռէմոն որ 1570 ին Պոռտոի Բառլամէնդին խորհրդական էր՝ հերթիկոտութեանց ծագման պատմութեանը մէջ այս պատմութիւնը ամէն պարագայներովը կը պատմէ . եւ ասոնց համաձայն վկայութեանէն կերեւի որ բուն պատմութիւնը ամենեւին երկրայութիւն վերցընելու բան չէ՝ Բայց հակառակութիւն չը վերնէր չեմք կրնար ըսել, որովհետեւ երկբայեւը մտաց դործ է՝ որ հաստատուն փաստերով կրնայ վերնալ . հակառակութիւնը աղատ կամաց գործ է՝ որ մտաց համոզման ալ դէմ կը կենայ : Որքան հակառակասէր մարդիկ կան որ իրենց դրութեանը հակառակ բան մը լսեն նէ՝ փաստերն անգամ լսել չուզելով կը հակառակին : Կը վախճան որ փաստերը լսեն նէ մտքերնին կը համոզուի՝ եւ հակառակասէր կամքերնին՝ տկար կըլլայ : Այնպիսիները դուցէ ներկայ յօդուածիս ալ մինակ խորագիրը կարդալով, եւ տեսնելով որ դեռ քանի մը բժշկութեան պատմել կը խոստանայ, ինքնին ըսող գտնուի, ես դեւ կենալուն չը հաւատարուս : համար դիւահար կենալուն ալ չեմ հաւատար, այս կտորն ալ փուճ բան է՝ չեմ կարդար, եւ թուղթը դարձունէ : Այս խելքով եղածները ամէն ատեն իրենց ծուռ կամ շիտակ գիտցածովնին կը մնան, նոր բան մը սովորելը չունին :

ՃՃԻՆԵՐՈՒ

ԱՌԱՏՈՒԹԻՒՆ

Աստուած փարաւոնը հաճեցնելու համար որ Խորայեւացիները թող տայ՝ բանի մի հարուած տուաւ անոր . որոց կարգն էին միջուկի եւ զօրաւոր անտանելի շատութիւն մը որ հոն տեղերը կենալը անտանելի կընէին . եւ փարաւոն կը ստիպուէր Սոփօն Սարգսէն աղաչելու որ երկիրը անոնցմէ ազատէ,

Պիոգորոս սիկիլիացին Եթովպիայի սահմանակից երկիր մը կը պատմէ որ այսպէս ճճիներու շատութիւնով անբնակելի եղեր էր . եւ կըսէ . (պատմ . Սաբեհարարան . Գ . 30) . այս երկիրս անապատ եւ անմերձենալի է . չէ՛թէ սիկիլէն անբնակ ըլլալուն . այլ անոր համար որ ետքերը անչափ անձրեւ գալով անբաւ մամուկ եւ կարիճ գոյացան . կը պատմուի կըսէ , որ բնակիչները առաջ այս վտանգաւոր կենդանիները ստոկցնելու ելան . բայց որովհետեւ գէշութիւնը անգարմանելի էր , եւ այս ճճիներուն խածուածքը լանկարծական մահ կը բերէր , ասոնք իրենց երկրէն եւ հոն ապրելու կերպէն յոյսերնին կտրելով այն տեղէն փախան . Պիոգորոս ասոր վրայ կաւելցնէ որ այս պատմութիւնս անհաւատալի կարծել , կամ ասոր վրայ զարմանալ պէտք չէ՛ . վասն զի ճշմարիտ պատմութիւնն ալ մեզի կը սովորեցնէ , որ աշխարհի մէջ աւելի զարմանալի բաներ կը պատահին : Խալիլի մէջ դաշտային մկներեւան գետէն անգամ մը այնքան շատ որ բնակիչներուն շատը իրենց տեղերնին ձգելու եւ ուրիշ տեղ երթալու ստիպուեցան : Մարտց երկիրը անհամար ճնճուղիներ (սէրէ) արտերուն վրայ թափեցան , սերմերը կերան . բնակիչներուն հարկ եղաւ ուրիշ տեղ երթալ , Լմպերու մէջ գոյանալով անձրեւի պէս գետինը թափած գորտեր աւգարիացիները ստիպեցին իրենց հայրենիքը ձգելու եւ հիմակուան բնակած երկիրնին գալու : Զէ՛ մի որ պատմութիւնը Հերակլէսի յիշատակն անմահացնող մեծամեծ գործերուն կարգը կը դնէ իտիւմիաղէ ընին քովերը դանուող թռչնոց բազմութիւնը հատցնելու : Ի երիայի քանի մի քաղաքներ անբնակ եղան անապատն եկած առիւծներու բազմութենէն : Լոյս բաներս վերի պատմութեան ալ հաւատալի կընեն կըսէ :

ՆՈՐ ՀՐԵՏԵՐԱԿՈՒԹԻՒՆԵՐ

ԾԱՂԿԱՔԱՂ

ԲԱՐՅԱԿԱԿԱՆ ԸՆՏԻՐ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

Հատ ժամանակ է որ բարոյական ընդեր պատմութիւններէ կարօտ մնացած էինք : Պ . Սարգիս Աւրաղեան Զարեհանց բարեսիրտ եւ ուսումնասէր երիտասարդը կրցեր է գաղղիկէն ուսմանն ընդունելու կարգացողներուն օրովն բարի եւ առաքինի զոացմունքներ զարթոնցանելու պատմութիւնները ճանչնալ .

ընտրել , թարգմանել , եւ փոքր ութածալ գիրքով 80 երես պարունակող տետրակով մը հրատարակել :

Թարգմանած պատմութիւնները մէկ մէկ առաքին նութեան հետեւելու արժանի՝ օրինակ կրնան բռնուիլ եւ խորագիրնին ալ նոյնը կը ծանուցանէ : Բարեխաճան « Երեմի » օրինակ երկու նաւաստի , որ զերար գերութենէն ազատելու համար կեանքերնին վտանգի մէջ կը ձգեն : Բարեխաճան « Երեմի » օրինակ չճիտը անուն աղքատիկ մը , որ իր սովորական շահովը պէտքը չի կրնայ հագալով իւր արիւնը չինայէր Բստուոյ իրեն պարգեւած զաւակները սնուցանելու . ամէն աղքատ թշուառ՝ եւ ամէն հարուստ երջանիկ չըլլալը կենդանի գոյներով կը նկարագրէ Յնոքի պատմութիւնը , Օնոգրասիրութեան օրինակ մը կուտայ՝ Սիւլիկայի Վաղանիա քաղաքին հրդեհէն երկու եղբարց իրենց ծնողքը փախցնելու համար ինչքերնին հրոյ ճարակ ձգելը : Ինչո՞ն եւ Վալանիան զբաւանդող որ իրարու թշնամի էին , վտանգի մէջ զերար ազատելու փոյթը ապիւր զոհանքներով իրեն , եւ ճիշդիկէն « Երեմի » որդիական սիրոյ , եւ բարեխաճան « Երեմի » եղբայրական սիրոյ ընտիր օրինակներ են :

Սիւլիկայի Հարոգի պատմութիւնը ասանկ ընտիր հաւաքածոյի մը մէջ տեղի չունէր : Երբեք մասնաւոր անհատ մը ինչ եւ իցէ պատրուակաւ մարդ մնացը նկու իշխանութիւն չունի . թէ՛ եւ մեռցուցածը ամենապար մարդ մը ըլլար , ինչպէս էր Սարգիս : Ըսով Հարոգը պախարակիլ չենք ուզեր . գիւրազգած աղջկի մը , աղքատիւութեամբ զգածեալ , ժամանակին գաղափարներով մնած՝ որ բռնաւոր սպաննելը օրինաւոր կը սկսէին , եւ այս պատրուակով թագաւոր մըն ալ սպաննեցին , զՍարգիս սպաննելուն թեթեւացուցիչ ալ ոչ արդարացուցիչ պարագանքի են . եւ այս յանցանքը Հարոգ իր արիւնովը քաւեց : Հարոգի արիւնութեանը կը զարմանամք . բայց հետեւած սկզբունքին որուն կուտակից է Լամարգի ալ , չեմք հաւնիր , եւ քրիստոնէական բարոյականը չենք . որ բռնաւոր տէրերու ալ նազանդիլ կը պատուէր . սւտի Հարոգ՝ առաքինութեան օրինակ չէ :

Այլ ծախուի ամէն հայ դրամաճառներու քով գին 3 զուրուշ :

ՏՆՕՐԷՆ=ԽՄԲԱԳԻԻ ԵՒ ՏՊԱԳԻԻԶ

ԵՌԱԷ . ՊԲ . ՏՐ . ԿՐԳ . ՏԵՐՈՅԵԼԹ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԳԵԶԻՐ-ԽԱՆ